

ศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
A STUDY OF THE CONSERVATION OF NATURE AND ENVIRONMENT BASED
UPON THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

พระอนุสรณ์ ปรกุกโม (ยี่งยง)¹

Phra Anusorn Parakkamo (Yingyong)

ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2558

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้ 1) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป 2) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทและ 3) เพื่อวิเคราะห์การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท วิธีการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเชิงคุณภาพ เน้นศึกษาเฉพาะป่าไม้ โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก หนังสือที่รวบรวมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และงานเขียนต่างๆ

ผลการวิจัยพบว่า

1) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีพระราชดำริให้อนุรักษ์ป่าไม้อยู่หลายโครงการ ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป แบ่งเป็น 2 แบบ คือ อนุรักษ์ทางตรง ได้แก่ การใช้อย่างประหยัด การนำกลับมาใช้ใหม่ การบูรณะซ่อมแซม การบำบัดและฟื้นฟู การใช้สิ่งอื่นทดแทน การเฝ้าระวังดูแล เป็นต้น การอนุรักษ์ทางอ้อม ได้แก่ การพัฒนาคุณภาพของประชาชน การส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม ตลอดทั้งการพัฒนาวิธีการและเทคโนโลยีเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) การอนุรักษ์ธรรมชาติตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนรักหวงแหนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้ รักษา และป้องกันโดยใช้หลักธรรมต่างๆ เช่น ปฏิจจสมุปบาท อริยสัจ เจตตธรรม หิริ โอตตปปะ กุลจิรัฎฐิติธรรม และนำหลักปรัชญาของบุคคลสำคัญในพุทธศาสนา เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) มาใช้ในการอนุรักษ์

3) วิเคราะห์การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการประยุกต์ใช้หลักธรรมและคำสอนต่างๆ มาใช้ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ยั้งรู้คุณค่าตามหลักปฏิจจสมุปบาท อริยสัจ และกุลจิรัฎฐิติธรรม การให้ความรู้แก่ประชาชน การรณรงค์ให้ประชาชนช่วยกันอนุรักษ์ การส่งเสริมให้คนดิมิศีลธรรมได้มีบทบาทในการอนุรักษ์ การฟื้นฟู ป้องกันธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอัยเย็ด

ตามหลักเมตตาธรรม และหิริ โอตตัปปะ ให้ประชาชนรักและหวงแหนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตนให้
อุดมสมบูรณ์ยั่งยืนตลอดไป

คำสำคัญ : 1. ศึกษาการอนุรักษ์ 2. ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3. พุทธปรัชญาเถรวาท

ABSTRACT

This research serves the purposes: 1) to study the conservation of nature and environment in general, 2) to specifically study the conservation of them based on Theravada Buddhist philosophies and 3) to analyze that of them following the preceding philosophies, emphasizing that of forests. It has been conducted through the qualitative methodology. Data have been collected out of secondary sources.

Outcomes of research findings:

1) HM the King and Princesses Maha Chakri Sirindhon have realized significance of conservation of nature and environment by having a number of projects initiated to conserve forests. The conservation of nature and environment in general is divided into two types, direct and indirect conservation. The first type takes in economical uses, reuses, restorations and repairs, restorative treatments, compensatory uses and attentive monitors. The second one embraces developments of local residents' qualities, encouraging them to have participatory roles and develop modes and technologies for conservation of them.

2) The conservation of nature and environment based on Theravada Buddhist philosophies is raising residents' awareness of adoring and cherishing them, i.e. knowing perfectly well how to use, protect and prevent by applying Buddhism's doctrines to the conservation such as Dependent Origination, Noble Truths, Sublime States of Mind, Shameful and Dreadful Deeds, and Household Security of Wealth. Additionally, philosophies of other key Buddhist monks should be brought into use for the conservation, such as those of Buddhadasa Bhikkhu, Phrabrahmagunabharana, (P.A. Payutto) and Phradhammakosacaraya, (Prayoon Dhammacitto).

3) Analyzing the conservation of nature and environment following Theravada Buddhist philosophies is applying its doctrines to the conservation. Figuratively, valuable uses of them are following doctrines of Dependent Origination, Noble Truths, and Household Security of Wealth. Enlightening residents and launching campaigns to help them conserve and convince decent residents playing their conservational, restorative and protective roles in the conservation are practising Sublime States of Mind. Undertaking Shameful and Dreadful Deeds is motivating them to adore and cherish their own nature

and environment to become fertile and sustainable for good.

Keywords : 1. the Study of the Conservation 2. Nature and Environment
3. Theravada Buddhist Philosophy

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บนพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิตย่อมมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นสรรพสัตว์และมนุษย์ทั้งหลายที่มีชีวิตการสืบต่อกันมา หลายเผ่าพันธุ์สูญสิ้นไป หลายเผ่าพันธุ์ยังมีปรากฏอยู่ โดยเฉพาะเผ่าพันธุ์มนุษย์ เพราะนับตั้งแต่มนุษย์เริ่มปรากฏขึ้นมาบนพื้นโลก มนุษย์ได้อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิต ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มนุษย์ส่วนใหญ่มิมีความคิดและเชื่อว่าตนเองเป็นเผ่าพันธุ์พิเศษมีอภิสิทธิ์เหนือเผ่าพันธุ์อื่นที่มีอยู่ในโลกใบนี้ (เจริญ ชัยแก้ว, 2541, หน้า 72) มนุษย์จึงปฏิบัติต่อธรรมชาติในฐานะที่เป็นทรัพยากรและเป็นเครื่องมือเพื่อความสะดวกสบาย ความอยู่รอด ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง ไม่คำนึงถึงผลที่จะตามมา (ศศิณา ภารา, 2551, หน้า 106) จนในที่สุดจึงเกิดผลกระทบเป็นภัยธรรมชาติกลับคืนมาสู่มนุษย์นั่นเอง

ในอดีตนั้นมนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแนบแน่น ปัญหาขาดความสมดุลของธรรมชาติยังไม่เกิดขึ้นมากนัก เพราะคนในยุคต้นๆ นั้น ดำรงชีวิตแบบถ้อยถ้อยอาศัยภายใต้จิตสำนึกอันคลุกคลีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยธรรมชาติยังสามารถปรับสมดุลของตัวเองได้ (งนงนัส คู่ขวัญ เทียงกมล, 2551, หน้า 17) แต่ในสมัยปัจจุบันมนุษย์ได้พัฒนาเทคโนโลยีต่างๆ มาเพื่อตอบสนองความต้องการแต่ขาดการคำนึงถึงผลกระทบที่จะทำให้เกิดปัญหาทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม (เกษม จันทรแก้ว, 2553, หน้า 12) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าในแหล่งต้นน้ำ ทำไร่เลื่อนลอย ใช้ไม้เพื่อทำฟันและเผาถ่านตัดไม้มีค่าและหายากไปแปรรูปไปใช้สอยส่วนตัว (นิวัติ เรื่องพาณิช, 2556, หน้า 206-209) ตลอดจนส่งสินค้าออกไปขายทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ซึ่งมีผลทำให้เนื้อที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่สามารถปรับสมดุลได้นับวันยิ่งเกิดปัญหาต่างๆ ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น เช่น ปัญหาปรากฏการณ์เรือนกระจก (Green House Effect) และปัญหาปรากฏการณ์ภาวะโลกร้อน (Global Warming) (การุณ รักษาสุข, 2554, หน้า 470) มีผลให้มนุษย์เกิดความเดือดร้อนมากมายต่อชีวิตและทรัพย์สิน เช่น ภัยแล้ง ปัญหาน้ำท่วม ปัญหแผ่นดินไหว ปัญหาดินถล่ม ตลอดจนปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวมานี้สามารถแก้ไขได้โดยใช้หลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาท เนื่องจากพุทธศาสนามีความสัมพันธ์และสอดคล้องอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ดังที่ปรากฏในพุทธประวัติ ตั้งแต่ ประสูติ ตรัสรู้ เผยแผ่พระพุทธศาสนา และปรินิพพาน (ประพันธ์ ศุภสร, 2554, หน้า 424) ล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีพุทธบัญญัติสิกขาบทต่างๆ ที่มีปรากฏในพระวินัย มีส่วนช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

ดี เช่น สิกขาห้ามภิกษุตัดต้นไม้ (วิ.มหา., เล่ม 2, ข้อ 354, หน้า 233) ห้ามปัสสาวะ และถ่ายอุจจาระลงบนของเขียว (ต้นไม้) (วิ.มหา. เล่ม 2, ข้อ 877, หน้า 569) ห้ามภิกษุเผาป่า (วิ.จ., เล่ม 7, ข้อ 176, หน้า 68) สิกขาบทเหล่านี้จะสร้างจิตสำนึกให้พระภิกษุไม่ทำให้ทำลายป่าไม้สามารถอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ชาวบ้านผู้พบเห็นแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตาม ทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรักษาสสมดุลได้ เพราะมีสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ตามต้นไม้ตั้งแต่รากถึงยอดอยู่มากมาย ยิ่งต้นไม้มีขนาดใหญ่ยิ่งมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่มากขึ้น ในแง่หลักคำสอนที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎกก็มีส่วนช่วยให้เป็นหลักในการปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี เช่น ที่ระบุงูไว้ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระพุทธเจ้าทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ โดยมีใจความกล่าวถึงให้ปฏิบัติตามทางสายกลาง (ม.อ., เล่ม 14, ข้อ 704, หน้า 453) นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมต่างๆ เช่น หลักปฏิจางสมุพบาท อริยสัจ กุลจักริฎฐิติธรรม หิริ โอตตปปะ และเมตตธรรม ที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีพระสงฆ์อีกหลายท่าน เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) และพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) เป็นต้น ที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีมีปรัชญาในการดำเนินชีวิตด้วยการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฉะนั้นการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นประโยชน์อย่างมากที่จะนำมาแก้ไขปัญหามากๆ ที่เกิดขึ้น

ดังนั้นเราสามารถนำหลักธรรมคำสั่งสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทไปประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี เรื่องนี้จึงเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ควรทำการวิจัย เพราะถ้าปล่อยไว้ก็อาจเพิ่มความรุนแรงและแผ่ขยายวงกว้างออกไปอีก ซึ่งยากแก่การแก้ไข ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยเรื่องนี้ ในการวิจัยเรื่องนี้ เป็นการประยุกต์ใช้หลักการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปและตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้มนุษย์อยู่ร่วมกันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนตลอดไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 2.1 เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป
- 2.2 เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2.3 เพื่อวิเคราะห์การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

3. ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ มุ่งเน้นถึงหลักของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเน้นเฉพาะการอนุรักษ์ป่าไม้เท่านั้น โดยมีขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

3.1 ศึกษาความหมายและความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปจากโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรงและทางอ้อมจากสื่อต่างๆ

3.2 ศึกษาความหมายและความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทจากพระวินัย พระสูตรและหลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

- 4.1 ทำให้ทราบการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป
- 4.2 ทำให้ทราบการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
- 4.3 ทำให้ทราบการวิเคราะห์การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

5. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

5.1 ขั้นสำรวจข้อมูล

5.1.1 ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

5.1.2 สำรวจเอกสารงานวิจัยที่มีผู้รู้เขียนและศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

5.2 ขั้นรวบรวมข้อมูล

5.2.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525

5.2.2 รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากอรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณ์ วิเสสต่างๆ และจัดลำดับ ความเกี่ยวข้อง ความสำคัญในเรื่องเหตุผล และที่มา เพื่อแยกประเภท

5.2.3 รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทจากห้องสมุดต่างๆ เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอัยเย็ด ห้องสมุดวิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา และสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

5.3 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

5.3.1 นำข้อมูลเกี่ยวกับความหมาย ประเภท และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท มาศึกษาวิเคราะห์ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

5.3.2 ศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

5.4 ขั้นนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษารวบรวมข้อมูลในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

6. คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรให้ได้ประโยชน์มากที่สุด และสูญเสียทรัพยากรน้อยที่สุด รวมถึงการเก็บไว้ได้นานที่สุด ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพของทรัพยากรให้ดียิ่งขึ้นด้วย

ธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นเองในโลกนี้ เช่น คน สัตว์ สิ่งของ ต้นไม้ เป็นต้น

ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นไปตามวัฏจักร ล้วนเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แล้วสูญสลายไปเป็นธรรมดา

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่ล้อมรอบมนุษย์ ทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็น ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ที่มีลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และสังคมมีทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดี เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ ทุ่งหญ้า อากาศ และสังคมมนุษย์ เป็นต้น

พุทธปรัชญา หมายถึง การแสวงหาความจริงในเรื่องที่เกี่ยวกับทุกข์และสุข ของศาสนาพุทธ หลักคำสอนเกี่ยวกับความจริง และหลักปฏิบัติของพุทธศาสนา ด้วยการใช้หลักเหตุผลตามวิธีการของปรัชญา

เถรวาท หมายถึง วาทะหรือลัทธิของพระเถระ, นิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือตามคตินี้ที่พระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้ เมื่อครั้งปฐมสังคายนา ได้แก่ พระพุทธศาสนาอย่างที่น่าเชื่อถือแพร่หลายในประเทศไทย พม่า ศรีลังกา ลาว และกัมพูชา

ในงานวิจัยเรื่องศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ผู้วิจัยมุ่งเน้นการศึกษาเฉพาะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของป่าไม้เท่านั้น

7. ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์เอกสารงานวิจัยเล่มนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท โดยเน้นการศึกษาเฉพาะป่าไม้ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป 2) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยได้ศึกษาในรูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการค้นคว้าเอกสารจากข้อมูลปฐมภูมิในพระไตรปิฎกและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ส่วนประเด็นการศึกษาวเคราะห์ ผู้วิจัยได้ลำดับเนื้อหาในแต่ละบทพร้อมทั้งได้ศึกษาวเคราะห์เหตุปัจจัยที่จะเกิดเพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่ แล้วนำมาปรับใช้ในชีวิตปัจจุบันของพระสงฆ์ผู้นั้นผู้วิจัยจะได้สรุปผลการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ มีดังนี้

7.1 บทสรุป

การศึกษาวจัยเรื่อง ศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป ศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท และศึกษาวเคราะห์การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยนำมาสรุปได้ดังต่อไปนี้

7.1.1 การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป

มนุษย์อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิตอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้มีประโยชน์ต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก หากไม่มีการอนุรักษ์เอาไว้ป่าไม้ก็จะหมดไป จะเห็นได้จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญในเรื่องนี้ และทรงมีพระราชดำริให้จัดทำโครงการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่หลายโครงการ การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในทางตรง ได้แก่ การใช้อย่างประหยัด การนำกลับมาใช้ใหม่ การบูรณะซ่อมแซม เป็นต้น การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในทางอ้อม ได้แก่ การพัฒนาวิธีการและเทคโนโลยีในการอนุรักษ์ โดยการให้ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงประชาชนมีส่วนร่วมด้วย โดยเน้นการ

ปลูกจิตสำนึกประชาชนให้รัก และหวงแหนในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น เพื่อช่วยกันทำให้มีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ยั่งยืนตลอดไป

7.1.2 การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก เพราะหลักธรรมคำสอน รวมถึงพระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น หลักธรรมทุกอย่างสามารถปรับใช้กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ทั้งสิ้น หากมนุษย์รู้จักละอายและเกรงกลัวต่อบาป (หิริ โอตตปปะ) ก็จะไม่เกิดปัญหาทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลักธรรมนี้จะเป็นเครื่องเตือนใจเหมือนการคุมครองโลกให้อยู่รอดปลอดภัยยาวนาน ในนโยบายการฟื้นฟูและรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน พระสงฆ์เป็นกำลังที่สำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะผู้ที่ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัดจะเป็นที่ชื่นชมของผู้พบเห็นและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ ดังมีพระเถรานุเถระที่ได้มีบทบาทในการเป็นผู้นำทางด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีการประยุกต์เอาประเพณีมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้และการปลูกต้นไม้ในวันสำคัญต่างๆ

7.1.3 วิเคราะห์การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ควรนำเอาหลักธรรมต่างๆ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเกิดความรักและหวงแหนต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก เช่น หลักเมตตาธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ประชาชนรู้จักเมตตา ให้อภัยเพื่อเผื่อแผ่ รู้จักรักและหวงแหนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตนให้สมบูรณ์ และยั่งยืนต่อไปในอนาคต หิริ คือหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความไม่เห็นแก่ตัว และโอตตปปะ คือหลักที่ส่งเสริมให้เกิดความเกรงกลัวต่อบาปที่อาจเกิดขึ้นต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เมื่อประชาชนเกิดความรักและหวงแหนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ส่งผลให้มีการใช้อย่างรู้คุณค่า การใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์สูงสุด การใช้ด้วยปัญญาพิจารณาใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติอย่างเห็นคุณค่าแท้ คุณค่าเทียมเพื่อให้การใช้และหาสิ่งทดแทนที่ขาดหายไป ให้รู้จักใช้แต่ความพอดี ไม่ใช่ฟุ่มเฟือย เป็นการบริโภคด้วยปัญญา ไม่บริโภคด้วยกิเลสตัณหา เท่านั้นก็ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสันติ มีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์และยั่งยืนต่อไปในอนาคต

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาเรื่อง ศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยเห็นว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยพระธรรมและพระวินัยมีหลักธรรมและพระวินัยที่สามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่หลายประการ ที่จะช่วยให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคงอยู่ไปตราบนานเท่านาน ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า รัฐบาลควรมีนโยบายให้นำหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปใช้ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตน ตลอดจนส่งเสริมและส่งเสริมให้

คนดีมีศีลธรรม มีบทบาทในการวางแผนนโยบาย และเป็นผู้นำในด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ประเทศไทยมีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์และยั่งยืนสืบต่อไป

8.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีประเด็นที่น่าสนใจควรแก่การทำวิจัยเพิ่มเติมอีกหลายประเด็น ดังนี้

- 1) ศึกษาการปลูกจิตสำนึกเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนว พุทธปรัชญาเถรวาท
- 2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
- 3) ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก
- 4) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนว พุทธปรัชญาเถรวาท

9. บรรณานุกรม

- การุณ รักษาสุข. (2554). การประยุกต์ทฤษฎีจิตธรรมเพื่อลดภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน. ในพระมหาพรหมชาธมาสี (บรรณาธิการ), พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ (466-489). กรุงเทพฯ : บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด.
- เกษม จันทร์แก้ว. (2553). วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เจริญ ชัยแก้ว. (2541). แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม ศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาจริยศาสตร์ศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นงนภัส คู่ขวัญ เที่ยงกมล. (2551). สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : บริษัท แอคทีฟปริ้นท์ จำกัด.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2556). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : บริษัท ยูโอเพ่น จำกัด.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับครบรอบ 200 ปี แห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ศศิณา ภารา. (2550). ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : บริษัท ส.เอเซียเพล (1989) จำกัด.

10. คำขอขอบคุณ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความสะดวกจาก พระมหาประภาส ปรีชาโน, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ที่เมตตาให้คำปรึกษาแนะนำแนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วนและเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อ พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร. ประธานสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา คณาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญาผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทุกท่าน คณาจารย์เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดทุกท่าน และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่เมตตาให้คำแนะนำให้กำลังใจ ตลอดจนตรวจแก้ไขและแนะนำรูปแบบวิทยานิพนธ์จนสำเร็จด้วยดี

เนื่องจากงานวิจัยครั้งนี้ส่วนหนึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงขอกราบขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย มา ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่ห้องสมุดวิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน และขอขอบคุณ ดร.ชวัลรัตน์ สมนึก ตลอดจนเพื่อนนักศึกษาที่ให้คำปรึกษาและคอยให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา

สำคัญที่สุด ขอกราบขอบพระคุณ พระครูวาปีสิริธรรม เจ้าอาวาสวัดสว่างหนองแขง และชาวบ้านหนองแขง อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดทั้ง บิดา และมารดา ที่เป็นผู้ส่งเสริมและเป็นกำลังใจให้ได้ศึกษาต่อในหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต ประโยชน์และคุณค่าของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูตเวทิตาแด่บุพการี บูรพาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ทำให้ผู้วิจัยเป็นผู้มีการศึกษาและประสบความสำเร็จมาตราប់เท่าทุกวันนี้